

A címben szereplő kérdést három héttel mestere és barátja, Szabó Lajos halála után teszi fel magának Tábor Béla. Már elég erősnek érzi magát, hogy a „miért fáj?” ne csak feljajdulás legyen, hanem valóban megkérdesse magától:

„Miért fáj úgy, hogy La-jossal nem tudok már ugyanabban a létszférában találkozni, mint eddig?”

Surányi László 13

FILOZÓFIAI KÉRDÉS A „MIÉRT FÁJ”?

És így folytatja:

„Filozófiai kérdés a 'miért fáj'?

Vagy talán így mondhatnám: nem filozófiai – nem szellemi, nem eredeti, nem kezdet-érintettségű – az a kérdés, ami nem ebből táplálkozik.

De maga a 'miért fáj' kérdése kettős eredetű: egy 'miért' és egy 'fájdalom' találkozása. – 'Gondolkodás és szenvedés szövetsége'.

Már valóban kérdésről, kérdések sorát implikáló kérdésről van szó. Mielőtt válaszolna, az eredeti kérdést egy, a kérdést értékelő kérdéssel toldja meg: *filozófiai-e ez a kérdés?* Válasza a kérdéssel is vitatkozik, „kifordítja”, átértékeli az értékelő kérdést, az eredeti kérdést pedig rögtön elemzésnek is aláveti. Az „eredmény”, gondolkodás és szenvedés szövetsége – ami a logosz testet öltésére is utal –, egy másik bejegyzése szerint a *szellem* definíciója is lehet.

Bár gondolkodás és szenvedés szövetsége egyszerre hordoz történelmi-mozgalmi (Marx), elméleti és lelkiismereti jelentést, a mondatok e rövid, strukturális elemzése még nagyon száraz, strukturális elemzéshez „méltoán” épp csak ugródeszkának tekinti a kiváltó drámai okot, ellebeg a jó barát halála fölött. De valódi megértés csak az olyan megértés lehet, amelyik a drámai maghoz visz közelebb.

*

Látszatra mégis messzebbről, és még „szárazabban” kezdem. A logoszt Tábor Béla így írja le: „a teljesség igénye mint kérdések forrása”. A mítoszt e meghatározás fényében pedig így: „a teljesség igénye mint *válaszok* forrása”. És „a kérdés: fellazított válasz”. A logosz a mítoszból nő ki, ahogy a növény a talajból, annak tápláló energiáit magába szíva. A mítoszból nő ki, táplálkozik belőle, de fel is lazítja, sőt áttöri határait, hogy szabadon növekedhessen – felfelé.

A halál – és elsősorban szeretteink halála – olyan „mítoszomlás”¹, amely a kérdéseket is elnémitja. Béla minden idegszálával, bejegyzésének minden

szavával ezt a szuggesziót törekszik áttörni. Mert kevés nagyobb mítosz-omlás volt életében, mint Szabó Lajos halála. Aznap, amikor megtudja, ezt jegyzi föl: „*A világ gyökere a felére zsugorodott bennem*”. Ami azt sugallja, hogy nem is csak a mítosz omlott össze, hanem annak gyökere

14 sérült meg, az, amiből a logosz is, a mítosz is növekszik.

A „miért fáj?” kérdése és az, ahogyan Béla fent idézett jegyzeteiben megjelenik, valami döntőt, nagyon személyeset mond el arról, hogy mit is jelent a logosz mint kérdező egy, a gyökerekig hatóan fájó kérdésnél; hogy mit jelent ebben a helyzetben „gondolkodás és szenvedés szövetsége”. (Választ olvashatunk ki majd arra a kérdésre is, ami egy Tábor Béla-szemináriumon merült föl²: „mit nyer a szövetségen a szenvedő?” A szenvedő végső soron mi magunk vagyunk – ahogy a gondolkodó is.)

A „miért fáj?” kérdését Béla nem úgy folytatja, hogy „Lajos *halála*”. Hogy miért, arra talán válasz, amit akkor jegyzett föl, amikor megtudta a halálhírt: „*Lajos meghalt: nehezen írom le és még nehezebben mondom ki a szót, mert félek, hogy valami végleges és végzetes pontatlanságot követek el vele. Ezt a félelmet le kell győznöm, hogy visszaadhassam a szónak igazi jelentését: hogy megkereshessem félelemből szőtt felszínének sűrű leple mögött.*”

*

Megpróbálom megérteni azt, ami itt történik. Tehát nem szételemezni, hanem ellenkezőleg, ahhoz a centrális ponthoz közel jutni, ahol a mondatok „az érzékenységből kikristályosodnak”. (Szabó Lajos: „A jelet, képet, hasonlatot, arányt, funkciót csak akkor tudom használni [„értékén” használni, SL], ha a szubjektív, közvetlen tapasztalásból, az érzékenységből való kikristályosodásuk pillanatában tudom őket megragadni.”³) Az ilyen megértéshez saját érzékenységünkhöz kell egy érzékeny gócpontján hozzáférni (az önmagára hivatkozó kifejezés itt a lényeghez tartozik). Amihez maga a kimondott szó sajnos már csak leírt formája segít.

Ha meghal valaki, akit nagyon szeretünk, nehezen mondjuk ki, hogy meghalt. Spontán félelemből, hogy ha kimondjuk, akkor érezzük át igazán az elviselhetetlen súlyát; a fájdalom gócpontjához hozzáférni is fájdalom. Másrészt a félelemből fakadó tiltakozásból, hogy ezzel véglegesítünk valamit, amit pedig nem akarunk. A saját tehetetlenségünktől félünk. Tehetetlenségünktől mindazzal szemben, amit egy ilyen mondat jelentene. Egy szerre jelenítené meg a *végtelen* fontosságát annak, akit szeretünk, ennek az egész valóságérzékelésünket átható fontosságát, és a *végtelen* veszteséget; Béla „a világ gyökerének” felére zsugorodásáról beszél! A halálban benne van ez a végtelen hangsúly. (Rosenzweig emeli ki, amit a Talmud „bölcsei” mondanak a teremtés hetedik napjának „nagyon jó”-járól: „nagyon: ez a halál”). Amikor Béla a halál szó súlyának „félelemből

szótt felszínéről” beszél, ebbe nyilván beleérti ezt a spontán félelmet és tiltakozást is. De minden energiáját ennek a tehetetlenségnek a hipnózisával szemben mozgósítva azt is mondja, hogy ez a félelem és tiltakozás csak a felszín, ami éppen ahhoz nem enged hozzáférni, ami ebből a végtelen hangsúlyból sugározna, azt veszi körül félelemmel és tiltakozással. „Félek, hogy valami végleges és végzetes pontatlanságot követek el vele”. És ha ebben mégis benne rejlene a tiltakozás, hogy nem akarom véglegessé tenni azzal, hogy kimondom, a folytatás más irányt vesz: úgy kell kimondani, hogy ezzel visszaadjam a szónak igazi jelentését – igazi súlyát.

A „halál” emberlétünk talán legnehezebben fellazítható szava. Arany János „Nagyon fáj! nem megy!”-ére hivatkozva mondja Füst Milán, hogy amíg egy nagy fájdalom közvetlenül hat, addig nem lehet belőle verset írni. (Ugyanez a nagy öröme is igaz.) Éppen a „nagyon” állna a kifejezés útjában?⁴ Amit a teremtés *egészének* szemlélete tud áttörni? Mintha valahova ide jutnánk majd el! De egyelőre térjünk vissza Füst Milánhoz és a „nagyon fáj!”-hoz. Ha olyan valaki hal meg, akit nagyon szeretünk, az kielezett fájdalom és félelem. És fokozottan az, ha ezzel a valakivel való találkozás létünket legmélyebb gyökeréig átható találkozás volt. A halál mindenképp emberlétünk legnehezebben fellazítható válasza. Nincs személytelen halál, márpedig azt, aki meghalt, már nem tudjuk kérdezni. Hacsak nem vonatkozik erre a helyzetre is az, amit Tábor Béla a bűn fellazításával kapcsolatban ír: meg kell találnunk „az egyetlen lehetetlen kérdést”.⁵ Próbáljuk talán így: Milyen folytatása lehet annak a Bélát saját elbeszélése szerint ébresztő, éltető találkozásnak, barátságának és harcos munkaközösségnek, amely éltető és tápláló közege volt mindaddig, amelyből mint forrásból mindig meríteni tudott? De érezzük, hogy ezzel még csak körülírtuk a helyzetet, az igazi nehézséget szinte nem is érintettük. Egyedül folytatni valamit, aminek lényege, hogy kétszemélyes, tehát egyedül folytathatatlan? Egyedül folytathatatlan, de ha nem folytatná, vagy akár csak nem maximális intenzitással folytatná, ezzel már megtagadná. Hűtlenség volna Szabó Lajoshoz és hűtlenség volna a közösen vállalt szellemi harchoz, de hűtlenség volna önmagához is, ha nem folytatná azt, aminek Szabó Lajos folyton növekedésben, a növekedés csodájában élő lény volt a tápláló ereje, alapja és motorja.⁶ Kierkegaard szerint a szókratészi és krisztusi ébresztés között az a lényegi különbség, hogy Szókratész a másikban szunnyadó igazságot hozta felszínre, s ha a másik megtalálta magában az igazságot, Szókratész szerepe jelentéktelenné válik, míg Krisztusnál az igazságra ébredés aktusában az igazsággal való *személyes találkozás* a döntő. Az előbbinek

már az is ellentmondani látszik, hogy Platón a saját ébredését egyértelműen a Szókratésszal való találkozáshoz köti. De a kierkegaard-i szembeállítás valódi csapdája az, hogy az igazság születése pillanatának két megkülönböztethető, de egymás nélkül nem létező mozzanatát állítja

16 szembe egymással. Ha egy barátságban egész szenvedélyemmel, minden idegszállal benne élek, akkor ez a barátság hozzátartozik igazság-világomhoz, és barátom halálával egész igazság-világom sötétül el, mert meleget és fényt adó Napja fogyatkozik meg.

Tábor Béla reméli, hogy ez a napfogyatkozás nem végleges, és azt is megnevezi, ami eltakarja a Napot: *„Fájdalom és félelem keveredik bennem.⁷ A félelmet le kell küzdenem, vagyis fel kell ismernem benne egy döntő határhelyzetből születő döntő feladattal szemben tornyosuló belső ellenállásomat; a fájdalmat pedig be kell olvasztanom értelmi, érzelmi és akarati világomba. Csak menekülni nem szabad egyik elől sem. A menekülőnek nincs nyelvük, csak lábuk van.”* Tehát a Napot eltakaró sötétség elosztatásának első lépése: fájdalom és félelem szétválasztása! Ez pneumatológiaiilag döntő pont. És itt kezdődik a válasz arra, hogy mit nyer a szenvedő a gondolkodás és szenvedés szövetségéből.

A fájdalom és félelem szétválasztása pneumatológiai „kezdőlépés”: ez Béla nyelvi hangsúlya a Szabó Lajossal közös nyelvi „platformon” belül. „Értelmi, érzelmi és akarati világ” – ez viszont utalás Szabó Lajos prizmatikájára, értelem, érzelem és akarat prizmatikus egységére (még ha nem is képezhető le minden további nélkül Szabó Lajos eredeti hármasságára, logikum, esztétikum és etikum prizmatikus egységére).

Miért kell a fájdalmat és a félelmet szétválasztani? Mert egybefonódásuk fogásba ejti, mintegy igazolja a félelmet – aminek ellensúlyozására számtalan módszerünk van a sokba szétszórt-szétszóró hedonizmusba meneküléstől a múltba, vagy épp a múltat is, jelent is megtagadó aszketizmusba menekülésig. És „a menekülőnek nincs nyelvük, csak lábuk van”. Fájdalom (kín) és félelem egybefonódása egymást „igazolva” teszik egymást megszólíthatatlanná. *„Kín az, amivel nincs közös nyelvünk”*, mondja Tábor Béla, és amíg egybefonódnak, a félelemmel sem találunk közös nyelvet. A kifejezés megreked a kitörő vagy épp elnémító indulatok nyelvvalatti szintjén. Az, ahogyan Béla elválasztja egymástól a fájdalmat és a félelmet, önmegszólító és önfelszabadító aktus. Kimondása másra, rám is szabadságot sugároz. Mintegy magasabb hatványon mozgósítva azt, amire *A törvény kapujában* c. Kafka-írás ráébresztette, Béla most kimondja, hogyan *kell* a félelmet leküzdenie, mit *kell* benne felismernie: belső ellenállásait kell felismernie a félelem mögött.⁸ – A „kell” jelzi a helyzet görcsös szorítását. Még meg *kell* találnom, fel *kell* szabadítanom magamban azt, akinek „a döntő határhelyzetből születő döntő feladattal”

szembeni belső ellenállások felismerése, és maga a feladat is több, mint „kell”. *Lételem*. Ezekkel a mondatokkal Tábor Béla azt az instanciát szólítja meg magában, aki lételemmé teheti.

Hogy valóban lételem lehessen, nem elég a fájdalom és félelem *szétválasztása*, emlékezteti magát Béla: a fájdalmat be is kell olvasztania az értelmi-érzelmi-akarati világa (a valóságra való hármasszerű érzékenysége) áramlásába. Mert fájdalom és félelem egybefonódása „összeszerándulás”, „görcs”, ahogy a sztoa is mondja, az áramlás megrekedése, ahogy Béla mondja, szétválasztásuk még csak utat nyit az áramláshoz.

A szétválasztás önmagában a félelmet sem oldja. Sokféleképpen kísérletezhetünk ezt a szétválasztott, megtisztított félelmet szellemmé hiposztazálni, de ez csak *felismerhetetlenné* teszi a mélyében rejlő valódi tremendumot. Tábor Béla ellenkezőleg, a félelem mögött a belső *ellenállásait* érzékeli egy nagy feladattal szemben, és ezek *felismerését* tűzi ki célul. Nehogy a belső ellenállás kivetítve kapuórré és belépést tiltó törvénné váljon. „Döntő határhelyzetből születő döntő feladatról” van szó: megtalálni a Szabó Lajos halálával megszakadt sűrű érzelmi-gondolati tartalmat hordozó szellemi barátság lehetetlennek látszó kontinuitásának új formáját. Lehet, hogy önkéntelenül jön Béla tollára itt, barátja *halálánál a születő* feladat – ő ezt a maga végtelenül finom és pontos szóérzékenységével alighanem hamarabb észrevette nálam –, s talán ebből születik az elhatározása, hogy „*a valóság őstörténetét*” feltáró kutatásai elé „Előszó helyett: Szabó Lajosról” címmel írjon bevezetőt.⁹ És végül is utolsó *befejezett* nagy műve épp ez a *bevezetés* lett.

Az „Őstörténet” egyik fejezete idézi, amit Szabó Lajos a „szellem” szó *széttaposottságáról* mond.¹⁰ Az alapszavaink széttaposottsága elleni harc együttműködésük közös alapjához tartozott, és most e közös harc folytatása a tét. Ennek jegyében állnak Béla itt szereplő jegyzetei is. A nap utolsó bejegyzése a harc határait is tágítja: „*Most, hogy bekövetkezett az Lajosnál, amire – talán sorsszerű tehetetlenségéből, vagy kozmikus lustaságból – még nem sikerült jobb szót találnunk, mint az, hogy 'halál'.*”¹¹

*

„*A félelmet le kell küzdenem, vagyis fel kell ismernem benne egy döntő határhelyzetből születő döntő feladattal szemben tornyosuló belső ellenállásmat; a fájdalmat pedig be kell olvasztanom értelmi, érzelmi és akarati világomba.*” A háromszoros „kell” jelzi, hogy a fájdalom és félelem szétválasztása még nem a teremtő szó. A fájdalom hullámai nyilván újra meg

újra, hol nagyobb, hol kisebb erővel feltörnek, de Béla nem naplót ír. Amikor viszont felülkerekedik a feltörő fájdalomhullámokon, rákérdez azok okára, *fellazítja* a közvetlenül feltoluló kérdést, megkísérli szellemi kozmoszának legforróbb szavaival, „a kozmikus lustasággal” szemben

18 nyelvi ereje teljét latba vetve, leírni azt, ami fáj: „*hogy Lajossal nem tudok már ugyanabban a létszférában találkozni, mint eddig?*”

Innentől kezdve kettős ellenállással, kettős kísértéssel kell megküzdenie. Találkozás, létszféra azaz dimenzió: Tábor Béla létének, létszemléletének legforróbb szavai közé tartoznak. A *találkozásról* a Szabó Lajosról írt tanulmányában ezt írja: „*Érzékenységünk azonban csak találkozáson gyűlhat fel; és az igazi, jelentős találkozás maga is találkozásból születik. Találkozásból született találkozások szövik a közösségeket; ezeknek a találkozásoknak a szintje határozza meg a közösség szintjét, s vele együtt a közösség történelmének szintjét is.*” Az ő – nem a közvetlenül látható, hanem a hosszú távú és nagybetűs – Történelmet alakítani hivatott közösségük folytathatósága a tét. A *dimenzió* középponti szerepet játszik például a csoda leírásánál: „*csoda az, amihez egy dimenzióval meg kell nőnünk, hogy mérni tudjuk*”. (Ez a megfogalmazás is a Szabó Lajossal közös alapállást tükrözi. A csodát nem csodátlanítva, nagyságrendjét és átütő erejét nem csorbítva, mégis a mai tudományos nyelvünk alapszavaival – dimenzió, mérés, növekedés – írja le. A leírást csak az érti meg, akiben magában is ilyen dimenziónövekedés tapasztalatát hívja elő vagy idézi föl, amihez tehát mérni tudja a leírást.) És talán nem szeméremérintő vakmerőség így megjeleníteni a fájdalom és félelem szétválasztásának impulzusát: „nehogy ez a halál, legközelebbi barátomé, akinek elvesztésével 'a világ gyökere felére zsugorodott bennem', nehogy elvesztésének fájdalma eltakarja a felszólítást a növekedésre – napfogyatkozás! –, ami nélkül nem érthetem meg, ami történt?” Nehogy eltakarja azt, amire az ő lényé folytonosan felszólított. A „döntő határhelyzetből születő döntő feladat” éppen a folytonosság megteremtése ebben a kínzóan fájdalmas új szituációban. A legforróbb tapasztalatait egybegyűjtő, és sugárzó alapszavait mozgósítja tehát ahhoz, hogy fel tudja tenni a „miért fáj?” kérdését.

Innen az egyik kísértés. A nagy szavak, a legforróbb szavak mozgósítása alkalmas arra, hogy *súlytalanítsa*, eltakarja a fájdalomnak, és vele a fájdalom okának igazi nagyságrendjét (ezért szoktunk később betegséggel fizetni). És a szavak maguk is súlytalanodnak, ha ilyen – akár a szó mindkét értelmében akaratlanul – súlytalanító kérdésben „vesznek részt”. Ebből lesz a teológiai, egzisztenciális, stb. bombasztikum, ellenpontként a pozitivista-fenomenológiai dedramatizálás, és ezek sokféle keveréke.

Erről az oldalról nézve a tét az, hogy a válasz fellazításával ne súlytalanítsa azt, amit a barátja halálán érzett fájdalom, és amit maga a halál jelent.

Ne súlytalanítsa alapszavait, értékükön, az ellenállások teljével szembe-
sítve tudja erejüket latba vetni. Ellenkező esetben maga is hozzájárul
alapszavaink súlytalanításához. De közös munkájuk épp az ez elleni harc
jegyében indult. Közös könyvük, amellyel a nyilvánosság elé lép-
tek, a nyelv, közelebbről alapszavaink súlytalanodásában a kor 19
szellemi válságának döntő pontját látja.¹²

Visszaértünk ehhez, az őket kezdettől (a szó legszorosabb értelmében, nem-
csak a történetileg vett kezdettől) összekötő ponthoz: az alapszavaink
súlytalanodása és széttaposottsága elleni küzdelemhez. Nem véletlen,
hanem nyelvi spontaneitás, hogy az első mondat, amit a halálhírt
megtudva leír, egyben e közös küzdelmet és a belőle kikristályo-
sodott alapállást is jellemzi: „visszaadni a szónak igazi jelentését”.
*Ez a közös alapállás, az alapszavaink súlytalanodása elleni harc
hatja át az egész jegyzetsort.* A „meghalt” szó esetében is: megke-
resni a szó igazi jelentését a „félelemből szótt felszínének sűrű
leple mögött.” Vagy a pontosabb szót? Innen az ellenállások fel-
kutatásának belső – nyelvi-személyes – parancsa. Egyszerre koz-
mikus-történelmi (sőt, Történelmi) feladat, és a legszemélyesebb
feladat. A barátságuk alapjához való hűség személyes motívuma
és a nyelvi tisztaság és erő igénye itt, ahol a(z egyik) legnehezebb
feladattal kell megbirkóznia, áthatja egymást.

Hogy a „miért fáj?” kérdése filozófiai kérdés-e, innen – a „nem súly-
talanítani, ellenkezőleg visszaadni igazi jelentését” felől – nézve
inkább gyanakvást fejezhetne ki abban az értelemben, ahogyan
Kierkegaard, Rosenzweig a filozófiát felfogja: eltekint az egyéni
létdrámától. *Túl filozófiai kérdés,* mondhatnánk.

De itt a másik, ellenkező előjelű kísértésbe ütközünk. A „*filozófiai kér-
dés-e a „miért fáj”?*” kérdése jelentheti azt is, hogy a „miért fáj?” –
amit Béla kiemel a kérdés egészéből, vagyis még mindig a kérdést *megha-
tározó* kifejezésnek tekint – még *nem eléggé* filozófiai kérdés, még mindig
túl közel van az Arany János-i, József Attila-i „nagyon fáj!” felkiáltáshoz,
ezért könnyen össze is mosódhat vele. Vagyis csak látszatra nő túl a pusztá
expresszió. Nem valódi kérdés, csak indulati kifejezés. Ebben az esetben
még mindig a nyelvet gátló traumát hordozná.

Alkmaion szerint az emberek azért halnak meg, mert nem tudják a kezdetet
a véghez kapcsolni.¹³ (Nem véletlen, hogy a görög gondolkodó sem *ha-
lálról* beszél, hanem *végről*, és a kevésbé direkt „telosz” szót használja,
ami véget, de végcél, beteljesülést is jelent.) A probléma akkor így is fo-
galmazható: Tábor Béla azért *lazítja föl* a halálra vonatkozó kérdést, azért
írja körül a halált a számára legforróbb szavakkal, hogy megkísérelje
legközelebbi, legszeretettebb barátja halálát „a kezdethez kötni”,

az „(eléggé) filozófiai-e” pedig azt a kérdést rejti: nem túl erős-e még mindig a kérdésben a fájdalom, a trauma, hogy eltérítse irányától?

De Tábor Béla nem engedi magát eltéríteni. A fájdalom és a halál *súlytalanítását* úgy kerüli el, hogy megfordítja a helyzetet, magára a kérdésre

20 viszi át a súlyt, és egyáltalán: *minden* gondolkodói aktusra. A súlyt a középpontba helyezi – csak onnan oldható a traumatizáltság, vagy legalább a tőle való hipnotizáltság. És hogyan teszi? A szó erejével¹⁴: „*Nem filozófiai, nem szellemi, nem eredeti, nem kezdet-érintettségi kérdés, ami nem ebből a kérdésből táplálkozik!*” Mit jelent a „kezdet-érintettség”? A szenvedésnek azt a buddhai leírását, amelyet Béla többször is idéz – „szervenndi = elválasztva lenni attól, amit/akit szeretünk, összezárva lenni azzal, amit/akit nem szeretünk” –, ennek a szónak, és az egész mondatnak a hatására, tehát a halálfélelemre is gondolva, így fogalmaztam át magamnak: „szervenndi = elválasztva lenni a kezdet vonzaskörétől, és összezárva lenni a vég vonzás(?)körével.” Vagy: „elválasztva lenni a kezdetből sugárzó megszólító erőttől és összezárva lenni a halál megnémító erejével.” A kezdet vonzasköre az, ahol minden átok megtörik, a szó szabadon szárnyal. Onnan kitaszítva lenni = elátkozva lenni. De Alkmaión megfogalmazása radikálisabb perspektívát nyit meg.

„*Nem filozófiai – nem szellemi, nem eredeti, nem kezdet-érintettségi – az a kérdés, ami nem ebből táplálkozik*”: mintha a fájdalom megmaradásának elve is benne rejlene ebben a mondatban. De implicite az is benne van, amit Alkmaión mond¹⁵, hiszen a „filozófiáit” mintegy felülírják az „eredeti”, a „kezdet-érintettségi” jelzők. Béla egy pillanatra sem mondott le róla, hogy a *véget*, a halált a *kezdethez* köthesse. Nem azt mondja, hogy folyton a „miért fáj?” kérdéssel kell foglalkoznunk, de olyan kérdésekkel, amelyek ilyen kérdésből indultak újtjukra, és útközben sem felejtik el sem azt, amiből indultak, sem azt, ahova tartanak. Az út: a mindig mélyebb belső ellenállás felkutatása.

Ez a gondolkodói magatartás, ez a nyelvi és személyes lélekjelenlét az egész gondolkodásmódjára jellemző. Kérdezni, fellazítani, de úgy, hogy ne csökkentse a drámaiságot, ne oldja fel az időben, ne teregesse szét. (Bubert is azzal kritizálja, hogy rétestészta-szerűen szétteríti – s ezzel elvékonyítja – legértékesebb mondandóit.) Mindig közvetlenül centrálisabb kérdést indukáló feszültségre „képezni le” a kérdést – ez a nyelvi gondolkodás ereje (pl. az analitikus matematikaival szemben?).

Valóban a fájdalom megmaradásának elvéről van itt szó? Ahogy „*a megváltás pillanatáig a Sátánnak mindig igaza van az emberrel szemben*”¹⁶, úgy igaz ez a fájdalomra is: a fájdalom csak a megváltás pillanatában szűnik meg. És odáig is csak úgy érhetünk el, ha nem szűnően erőfeszítést teszünk az aktuális fájdalmat a „miért fáj?” kérdéséből kiindulva, a kezdet vonzasköréből, a vonzaskörében mind mélyebbre hatolva feloldani.

- ¹ A mítoszomlásról, szerepéről a filozófia, ill. az avantgárd művészet születésében, lásd Tábor Béla, *A modern művészet és a szimbólum válsága*, Műhely, 2022/3, 10-18.o.
- ² A *Gondolkodás és szenvedés szövetsége* című, jelen számban megjelenő Tábor Béla szöveg kapcsán.
- ³ Szabó Lajos, *Szemináriumi előadások I.* Typotex, 1997, 185.o.
- ⁴ Az igazi végtelen magában foglalja a végtelen hatványozhatóságot, ez a „nagyon” lezárja.
- ⁵ Tábor Béla, *Szabó Lajosról*, in uő, *Személyiség és Logosz*, Balassi, 2003, 38.o.
- ⁶ „Szabó Lajos szellemi pályafutásának, egyéniségének és karakterének talán legjellemzőbb vonása, hogy a növekedés csodájának ebben az önmaga köré tág teret sugárzó mámorában élt.” *Id.h.*
- ⁷ A mondatban minden bizonnyal ott lüktet felesége, Mándy Stefánia *A fájdalom, a félelem* c. verse (első sorai: „A fájdalom /a félelem /két őselem /lakmározik /a lekeden /a testeden”).
- ⁸ „A kapuőr az 'ellenállás', amely éppen a felejtésekből, önmegtévesztésekből akkumulálódik.” Tábor Béla, *Feljegyzések Kafkáról*, Új Forrás, 2020/10. 33.o.
- ⁹ „Őstörténet: amit a mítosz úgy kérdez: mi volt kezdetben, azt az őstörténet a logosz nyelvén kérdezi: mi van kezdetben? Őstörténet: a múlt-történet helyett jelen-történet.” Tábor Béla, *Az eredeti felejtés és a szó primátusa*, Új Forrás, 2019/10, 21.o. Az őstörténetről részletesebben ugyanitt.
- ¹⁰ Szabó Lajos, *id.mű*, 138. o.
- ¹¹ Nyelv és sors, nyelv és kozmosz összefüggése, a szó sorsot és kozmoszt alakító ereje, mint a gnózisban!
- ¹² *Vádirat a szellem ellen*, Pannon Pantheon, 1991. 14skk. Tábor Béla később ezt fogalmazza át „a szimbólum válságává” és teszi munkássága középpontjába. „Mi a munkám tápláló centruma? A szimbólum válságának problémája. Mindent a szimbólum (és szimbólumok) válságának kérdésével összekötni!”
- ¹³ G.S. Kirk et al: *A preszókratikus filozófusok*, Atlantisz, 1998, 495.
- ¹⁴ Freudnál is erről van szó: „Freud azt állítja, hogy pszichológiájának centruma a libidóelmélet, terápiái célzattal. De a terápiát a szabadasszociáció módszerére építette, vagyis: a szó gyógyító erejére. Tehát végső fokon nem libidóelméletet, hanem szóelméletet tett a centrumba.” Tábor Béla, kézirat.
- ¹⁵ Kirkék szerint Alkmaion arra gondol, hogy a csillagok körpályája körbeér, a véget a kezdethez köti, ezért a csillagok halhatatlanok, az ember erre nem képes (megöregszik, stb.), tehát meg kell halnia az újjászületéshez. *Id.h.*
- ¹⁶ Tábor Béla, *Az ébresztésről*, in uő, *Személyiség és Logosz*, 90-94.